

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи
на здобуття ступеня вищої освіти Магістр

на тему: «Сучасна практика та прагматика прибуткового оподаткування
фізичних осіб»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
Фінанси, банківська справа та страхування
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа
та страхування
ступеня вищої освіти Магістр
групи 2
Єщенко В. Р.

Полтава - 2023 року

ЗМІСТ

	ст
Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні основи організації та функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб.....	8
1.1. Сутність, необхідність виникнення та особливості розвитку особистого оподаткування громадян.....	8
1.2. Науково-методичні засади формування механізмів прибуткового оподаткування громадян.....	16
Розділ 2. Аналіз досягнутого рівня оподаткування доходів фізичних осіб.....	22
2.1. Сучасна практика та прагматика оподаткування доходів нарахованих суб'єктом бізнесу на користь фізичних осіб.....	22
2.2. Оцінка особливостей оподаткування доходів громадян у формі заробітної плати.....	33
Розділ 3. Перспективи удосконалення механізму особистого оподаткування фізичних осіб.....	40
3.1. Напрями оптимізації механізмів прибуткового оподаткування фізичних осіб.....	40
3.2. Адаптація зарубіжного досвіду прибуткового оподаткування громадян до вітчизняної практики.....	44
Висновки.....	52
Список використаних джерел.....	54
Додатки.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток України як соціально-орієнтованої правової держави з подальшою інтеграцією в європейську спільноту вимагає створення нових соціальних та економічних відносин у суспільстві. Важливого значення при цьому набувають розбудова та реформування податкової системи, що дає змогу забезпечити достатній рівень сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів для належного виконання державою своїх функцій.

Центральною ланкою сучасної податкової системи є оподаткування особистих доходів населення. На сьогодні залишається актуальним питання вдосконалення оподаткування доходів громадян в Україні в напрямку забезпечення принципу соціальної справедливості з огляду на велике розшарування суспільства, де 90 % населення мають низькі доходи й 10 % надвисокі. Складність дослідження та контролю процесів взаємовідносин зазначених суб'єктів зумовлює потребу в поглибленому вивченні шляхів удосконалення системи прибуткового оподаткування.

Необхідність реформування системи особистого оподаткування в комплексі з розв'язанням соціально-економічних проблем неодноразово розглядалась такими вітчизняними вченими, як І. Алексєєв, В. Андрущенко, О. Барановський, О. Василик, В. Вишневський, О. Десятнюк, Т. Єфименко, Ю. Іванов, А. Крисоватий, В. Мельник, С. Онишко, В. Опарін, О. Папаїка, Р. Слав'юк, А. Соколовська, В. Суторміна, В. Федосов, Л. Шаблиста, К. Швабій, С. Юрій та ін.

Віддаючи належне їх науковому доробку вбачаємо необхідність подальшому вивченні системи оподаткування доходів фізичних осіб, пошуку інструментів стимулювання її розвитку в комплексі з адміністративно – регулюючими заходами держави щодо здійснення податкової політики у нових реаліях соціально-економічного розвитку. Важливість вирішення зазначених проблем та необхідність їх дослідження обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи, визначили її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфіка

ційна робота виконана в межах програми науково-дослідних робіт кафедри фінансів, банківської справи та страхування за темою „Удосконалення механізму фінансової діяльності підприємств, організацій і установ”.

Мета та завдання для дослідження. За мету дослідження в даній кваліфікаційній роботі визначено дослідження сучасної практики організації та прагматики втілення системи оподаткування доходів фізичних осіб з одночасною розробкою практичних рекомендацій щодо удосконалення особистого оподаткування в Україні, зокрема на основі дослідження позитивного світового досвіду в цій сфері.

Для досягнення поставленої мети, виконуються наступні завдання: виявити суть, функції та основні складові системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні; узагальнити еволюцію розвитку оподаткування доходів фізичних осіб в Україні; проаналізувати сучасний стан справляння податку на доходи фізичних осіб в умовах окремого підприємства та пов'язаних з ним громадян, удосконалити підходи до стягнення податку з доходів фізичних осіб; систематизувати позитивний досвід зарубіжних країн, щодо оподаткування доходів подружжя.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є фінансовий механізм оподаткування доходів фізичних осіб.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні засади розвитку системи прибуткового оподаткування в умовах окремого підприємства роботодавця та пов'язаних з ним осіб.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань дослідження використовувалися такі методи: діалектичний метод пізнання та теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний, індукції та дедукції, графічний і табличний, абстрактно-логічний, комплексно-системний підхід тощо.

Інформаційна база. Теоретичною основою дослідження є наукові праці класиків світової економічної і фінансової думки, теоретичні висновки, узагальнення і розробки сучасних зарубіжних та вітчизняних учених-економістів, провідних фахівців з питань оподаткування доходів фізичних осіб, матеріалах

наукових та науково-практичних конференцій, а також власні дослідження та спостереження. Базою для виконання кваліфікаційної роботи виступило товариства з обмеженою відповідальністю ХХХ, зокрема матеріали, що включають фінансову та податкову звітність

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. В дипломній роботі одержано ряд результатів теоретичного та практичного характеру, які пов'язані з розробкою перспективних напрямів удосконалення чинного механізму оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема в частині оптимізації діючої шкали пропорційних та малопрогресивних ставок, визначення ефективної бази оподаткування за рахунок включення до неї виведених з тіні окремих видів громадян.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та наданні рекомендацій щодо удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб і підтверджується Актом впровадження в межах досліджуваного суб'єкта.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися та отримали позитивні оцінки на III міжнародній студентській науковій конференції [„Цифровізація науки та сучасні тренди її розвитку”] (Умань: ГО „Молодіжна наукова ліга”, 2022) та на науково-практичній конференції студентів за результатами проходження виробничих та технологічних практик (Полтава: ПДАУ, 2022 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 наукові праці загальним обсягом 0,44 др. арк.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що нараховує 68 найменувань, містить 14 таблиць, 9 рисунків, 18 додатків. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 60 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1.1. Сутність, необхідність виникнення та особливості розвитку особистого оподаткування громадян

Розвиток України як соціально-орієнтованої правової держави, націленої на інтеграцію у європейське співтовариство, визначатиметься рівнем розвитку усіх державних інститутів, зокрема й податкової системи. Податкова система потребує приведення у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку шляхом забезпечення достатнього обсягу сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Недосконалі податкові механізми не забезпечують достатніх податкових надходжень і відповідного стимулювання платників до сплати податків. Це призводить до того, що податкова політика не вирішує поставлених перед нею завдань. З огляду на це, важливим є реформування механізму оподаткування доходів фізичних осіб, а також пошук шляхів зростання фіскального й регулюючого потенціалу особистого прибуткового оподаткування.

Податки є особливою історичною фінансовою категорією, яка виражає економічні відносини між державою і платниками податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій. При цьому, податковим відносинам притаманні свої відмітні особливості, що дають змогу виділити їх із загальної сукупності фінансових відносин. Зокрема, це обов'язковий характер податків [44].

Наявні в сучасній літературі визначення податків є досить різноманітними за ємністю та змістом. Так, Перерва М. Г, зокрема, визнає, що податок – це плата за послуги держави. Він порівнює витрати уряду з управління державою, з витратами, з управління майном. Однак обмежує ці витрати витратами на оборону та підтримання порядку. Всі інші витрати, згідно з його теорією повин-

ні покриватися за рахунок спеціального мита [49].

На думку Ю. Л. Субботович податки – це частина національного доходу, що вилучається державою у населення через позаекономічний та економічний примус, здебільшого на еквівалентній основі, з метою виконання їх соціально-економічних, політичних, правових функцій [58].

З приводу вище наведених визначень можна сказати, що вони більш-менш дають відповідь на питання про зміст податків. Однак у них не уточнюється про який саме зміст йдеться. Отже, як бачимо, питання економічної сутності податків залишається відкритим і потребує подальшого дослідження.

Система оподаткування – це продукт діяльності держави, її важливий атрибут. Становлення системи оподаткування в Україні почалося з ухвалення в 1991 р. Закону „Про систему оподаткування”. У ньому було визначено принципи побудови і призначення системи оподаткування, дано перелік податків, зборів, названо платників податків та об’єкти оподаткування, створено передумови для її наступного розвитку.

Важливим напрямом фінансової діяльності підприємств є їх взаємовідносини з державою щодо сплати податків, зборів і платежів. Засади функціонування політики держави у сфері оподаткування відображено в спеціальних актах податкового права, серед яких найбільш суттєве значення для підприємств має Податковий кодекс України [14].

В основу формування вітчизняної податкової системи в Україні покладені міжнародні податкові системи, які не враховують особливостей економічного розвитку країни. Непорівнянність економіки України з розвинутими країнами унеможлиблює застосування податкового механізму у тому вигляді, як він застосовується у розвинутих країнах. Усі ці обставини не враховані при формуванні вітчизняної податкової системи, що обумовлює її суперечливість і неефективність. Податкова система може бути ефективною тільки тоді, коли при її формуванні не відкидаються специфічні умови національної економіки, трудові традиції населення, а також інші чинники.

Нинішня структура податкової системи України не є притаманною ринко-

вій економіці. Це обумовлено тим, що переважна частина податків сплачується юридичними особами. На відміну від країн із розвинутою ринковою економікою, де основними платниками є фізичні особи. Це пов'язано з тим, що принципова модель податкової системи України формувалася на базі структури доходів господарюючих суб'єктів, яка склалася в рамках економіки командно-адміністративного типу [42].

Оподаткування доходів громадян має тисячолітню історію. Первісною примітивною формою прямих податків були повинності у вигляді безплатних послуг, які населення надавало державі.

З позиції історичного підходу вважається, що вперше податок на доходи фізичних осіб був використаний у Великобританії в 1799 році з метою фінансування ведення війни з Францією. У США цей вид оподаткування вводився в 1862 році на військові витрати. У країнах континентальної Європи оподаткування доходів фізичних осіб розвивалося повільніше. Якщо в Бельгії воно було започатковано ще в 1828 році, Австрії – у 1849 році, Італії – у 1864 році, то в Німеччині – у 1897 році, Іспанії – у 1900 році, а у Франції – тільки в 1914 році

У Київській Русі, першому державному утворенні предків сучасних українців, виникли зародкові форми фінансів, необхідні для утримання верховної князівської та помісної влади. Система оподаткування була примітивною і здебільшого представлена даниною, що сплачувалася як у натуральному (хутром, шкірою, медом, зерном, худобою), так і в грошовому вираженні. Спочатку данина виступала у формі воєнної контрибуції, тобто характер фіску мав риси „фінансового зусилля” і застосовувався до підкорених і поневолених народів.

З часом данина набула форм прямого державного податку з переорієнтацією державного скарбу на внутрішні джерела доходів. Одиницею оподаткування були „луг”, „рало”, „дим”, що вказувало на основних платників – землеробів. З кінця XI ст. об'єктом обкладання стає кожне господарство (дим, соха).

Важливим видом доходів було мито, що пов'язано зі значним розвитком внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Для цього історичного етапу розвитку нашої країни характерна заміна прямих податків натуральними повинностями на

будівництві доріг, мостів, фортець, що свідчило про нерозвинутість товарно-грошових відносин [22].

Доменіальний устрій був необхідним і важливим в умовах недостатньо розвинутих грошових відносин та державного управління. З часом він занепав у результаті продажу державної власності через династичне дроблення чи марнотратство, а також під тиском буржуазії, яка вимагала переведення державної (королівської) власності у приватну [10].

Методи формування доходів державної казни, що базувалися на особливих привілеях і правах держави, отримали назву регалій. Держава мала виключне право на експлуатацію землі, надр, повітря, виробництво окремих товарів, що давало їй право на отримання доходів від цього. Найбільш поширеними були такі регалії: судова, митна, лісова, монетна, мисливська, річкова, морська, поштова, телеграфна, гірнична, винна, тютюнова та ін. Регаліям властиві риси податків (мають примусовий характер) і зборів (збираються за певну послугу, іноді мають цільове призначення) [17].

Характеристика доходів січового скарбу свідчить, що на Запоріжжі, як і в Європі в той час, стягувалися домени – доходи від промислової експлуатації загальновійськових земель і сільськогосподарських угідь. З розвитком грошових відносин домени поступово перейшли у регалії як форму отримання доходу з тих типів господарської діяльності держави, які мають монопольне становище і не допускають приватної конкуренції.

З поступовим розвитком капіталістичного способу виробництва такі форми доходів держави, як домени і регалії, стали перешкоджати конкуренції й розвитку приватного підприємництва. Відбувся перехід до податків - основного джерела державних доходів [29].

У податковій системі XVII-XVIII ст. регалії змінюються непрямими податками, переважно на товари широкого вжитку, які сплачували всі соціальні групи населення без урахування податкового імунітету. У Російській імперії непрямі податки займали більше половини доходів державного бюджету і включали акцизи на сіль, цукор, тютюн, сірники та багато інших товарів. Полі-

тика уряду полягала в тому, що на дешеві товари встановлювалися вищі ставки акцизу, ніж на дорогі.

У роки Другої світової війни уряд активно залучав податки з метою поповнення доходів державного бюджету. Так, на початку війни до подохідного і сільськогосподарського податків була встановлена 100 % надбавка, яку з січня 1942 р. замінили військовим податком, що мав подушний характер. Були введені податок з холостяків, одиноких і малосімейних громадян СРСР, податок з видовищ, збільшені ставки інших податків. Крім податків, основними формами залучення коштів населення були добровільні внески і пожертвування у фонди оборони та армії, використання коштів за ненадані відпустки, вклади в ощадкаси, військові позики. Податки з населення виконали своє фіскальне призначення і дали близько 30 % від усіх надходжень у державний бюджет [22].

До кінця 80-х років прибутковий податок з громадян справлявся за системою, яка склалася ще в 40-х роках. Податки і збори з населення на той час включали прибутковий податок з громадян, податок з холостяків, самотніх і малозабезпечених громадян СРСР, сільськогосподарський податок, податок з власників будівель, податок з власників транспортних засобів, земельний податок та інші податки.

В 1989 р. в загальному сукупному доході населення податки і збори склали 8,3 % або близько 12 крб. в місяць на чоловіка. За рахунок податків з населення формувалося більше 10 % всіх доходів бюджету. Питома вага прибуткового податку з населення становила до 7 %.

До 1990 року прибутковий податок із громадян справлявся за комбінованою шкалою ставок. З 1990 року була введена регресивно-прогресивна шкала ставок податку, коли із суми доходів від 100 до 150 крб. податок дорівнював 29 коп. з кожного карбованця, тобто 29 %, а щодо доходу, який перевищував 150 крб, застосовувалася прогресивна шкала з розміром ставок 13, 15, 20, 30, 40, 50 і 60 % залежно від величини доходу [46].

З проголошенням незалежності України розпочалося реформування її податкової системи. Так, податок з обороту було скасовано, а в умовах розвитку

ринкових відносин та вільного ціноутворення запроваджено податок на додану вартість і акцизний збір. З прямих податків найбільше значення мають податок з прибутку підприємств і податок з доходів фізичних осіб.

Екскурс у прибуткове оподаткування в Україні доцільно розпочати з Закону ще УРСР від 5 липня 1991 року № 1306-12 „Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства”. Мінімальна заробітна плата була встановлена в розмірі 185 крб, тобто дохід, який не оподатковувався (неоподатковуваний мінімум), і був мінімальною заробітною платою, що правочинно, з точки зору принципу справедливості, в оподаткуванні. З грудня 1992 року оподаткування доходів громадян здійснюється відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян”, який зі змінами і доповненнями був чинним до кінця 2003 року.

Особливістю оподаткування доходів громадян до 1993 р. був диференційований підхід до різних категорій платників, до кожної з них передбачався особливий порядок оподаткування і різні ставки податку. Закон „Про прибутковий податок громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства”, успадковуючи практику прибуткового оподаткування, зберіг поділ платників на окремі категорії із застосуванням до них різних податкових ставок, порядку визначення оподаткованого доходу та утримання податку [55].

З розвитком форм власності з'являються й нові види діяльності та зайнятості, і відповідно, нові види особистих доходів, з яких знімаються всілякі обмеження й заборони на зростання. Зростання безробіття та зниження рівнів доходів призводять до того, що паралельна зайнятість в різних місцях й отримання доходів з різних джерел стають масовим явищем. З розвитком процесу первісного нагромадження капіталу поступово відбувається концентрація різних видів доходів (від підприємницької діяльності, від володіння корпоративними правами, від вкладів у комерційних банках, від операцій з нерухомістю та інших) в руках обмеженої кількості громадян [40].

Щодо ставок особистого прибуткового податку та ступеня його прогресивності, то у процесі їх еволюції можна виділити дві тенденції – спочатку до

зростання, потім до зниження. До початку 90-х рр. високі граничні ставки особистого прибуткового податку застосовувалися до доходів ремісників і кустарів, осіб, що займалися приватною практикою, здавали в оренду приміщення, і їх оподаткування було достатньо прогресивним. Зокрема, податок на доходи від приватної практики стягувався за 13 ставками, на доходи ремісників і кустарів – за 23 ставками, на доходи від здавання приміщень в оренду – за 13 ставками.

Ідея підсилення соціальної справедливості оподаткування шляхом збільшення його прогресивності, що мала сприяти акумуляції у бюджеті та інфляційних доходів, визначала основні напрямки еволюції ставок особистого прибутку з громадян в Україні протягом 1991 – 1993 рр. За цей період ставки податку декілька разів переглядалися, внаслідок чого максимальну ставку було підвищено з 30 % у 1991 р. і 1992 р. до 50 % (з 1 січня 1993 р.), із 60 % (з 1 червня 1993 р.) до 90 % (з 1 грудня 1993 р.). При цьому мінімальна ставка податку змінювалася в напрямку зниження з 13 % у 1991 р. до 12 % у 1992 р. і 10 % у 1993 р. [46].

З 1 жовтня 1994 р. Указом Президента було змінено ставки прибуткового податку з громадян, у тому числі граничну ставку знижено до 50 %, однак при цьому вдвічі зменшився діапазон диференціації, а тому стрімкість прогресії порівняно з 1993 р. зросла. Внаслідок цього зріс рівень оподаткування доходів до 5 (2,5 середніх номінальних зарплат) до 40 неоподаткованих мінімумів.

З 1 жовтня 1995 р., окрім максимальної податкової ставки, було запроваджено також ставки на всі рівні доходів, що перевищують 10 неоподатковуваних мінімумів. Якщо порівняти запроваджену шкалу з тим, що застосовувалося у 1993 р., то відбулося зниження податкових ставок лише на доходи, що перевищували 20 (30 – порівняно зі шкалою впровадженою з 1 червня 1993 р.) неоподатковуваних мінімумів. Щодо доходів від 10 до 20 (30) неоподатковуваних мінімумів, то ставки якими вони оподатковувалися, не знизилися [52].

Реформування прибуткового оподаткування в Україні фактично почалося у 2003 році з прийняттям Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” № 889 від 22.05.2003 року, який набрав чинності з 01.01.2004 року. При

цьому платниками податку виступали як резиденти так і нерезиденти, ставка податку становила 15 %. Також застосовувалися податкові соціальні пільги у розмірі 100, 150 і 200 % від мінімальної заробітної плати встановленої на 1 січня звітного року [22].

Починаючи з 2 грудня 2010 року був затверджений основний законодавчий документ податкової системи – Податковий Кодекс України, який набрав чинності 1 січня 2011 року і до нинішнього часу формує нормативне забезпечення системи особистого оподаткування.

Підсумовуючи вищесказане зауважимо, що еволюція механізму стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні характеризується декількома основними моментами: розширення практики оподаткування на основі декларування громадянами своїх доходів та переходом від контролю за отриманими робітником сумами додаткових заробітків і сплачених податків з боку адміністрації за основним місцем роботи до контролю з боку державних податкових органів і на сьогодні він є значним фінансовим підґрунтям для державного самоврядування. Безумовно, прибутковий податок відіграє значну роль у забезпеченні фінансування соціальної інфраструктури, розвитку держави, наданні безплатних благ і послуг населенню.

1.2. Науково-методичні засади формування механізмів прибуткового оподаткування громадян

Податок з доходів фізичних осіб є основним прямим податком, що сплачують фізичні особи в Україні. Справляння цього податку здійснюється незалежно від віку, громадянства, статі, раси, національності, соціального і майнового стану, належності до громадянських організацій та політичних партій. Платниками даного податку є неповнолітні громадяни, а також резиденти, тобто фізичні особи, які мають місце проживання в Україні та отримують доходи як на території України, так і за кордону, нерезиденти – фізичні особи, які

отримують доходи з джерелом їх походження з України та податкові агенти.

В Україні цей податок має досить стабільну законодавчу форму – із 1992 року він регулювався Декретом Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян”, з 1 січня 2004 року – Законом України „Про податок з доходів фізичних осіб”, з 1 січня 2011 року – Податковим кодексом України.

Проаналізувавши законодавчу базу даного податку можна виділити такі основні проблеми:

– по-перше, слід визначитись зі змістом податку взагалі. Це положення має визначатись у законодавчому акті, де спочатку потрібно дати його конкретне визначення. У Законі, податок з доходів фізичних осіб визначається як плата фізичної особи за послуги, які надаються їй територіальною громадою, на території якої фізична особа має податкову адресу, або розташована особа, що утримує цей податок. Але погодитись з таким визначення дуже складно: – не зрозуміло, про які послуги, надані територіальною громадою, йдеться; вважається, що при визначенні прибуткового податку акцент необхідно робити саме на доходи та джерела їх отримання особою;

– по-друге, слід зауважити про нелогічну структуру діючого Закону України „Про податок з доходу фізичних осіб”. Так, після статті, що визначає об’єкт оподаткування, розташовані статті, що регулюють податковий кредит та соціальні пільги. А тільки потім наводиться характеристика податкових ставок. Подібна структура порушує цілісність законодавчого акта і не дозволяє сформулювати чітко врегульований, раціонально діючий податковий механізм. Саме тому, після визначення бази оподаткування мають закріплюватись норми, що регулюють ставки оподаткування;

– по-третє, досить важливою постає проблема подвійного оподаткування при виплаті доходів суб’єктам підприємницької діяльності - фізичним особам;

– по-четверте, виникає проблема при визначенні податкового кредиту. Згідно чинного законодавства податковий кредит – це сума (вартість) витрат, фактично понесених платником податку-резидентом, протягом звітного податкового року, в тому числі у зв’язку з оплатою вартості середньої професійної

або вищої форми навчання такого платника податку, іншого члена його сім'ї першого ступеня споріднення, на суму яких дозволяється зменшення суми його загального річного оподаткованого доходу. Загальна сума нарахованого податкового кредиту не може перевищувати суми загального оподатковуваного доходу платника податку, одержаного протягом звітного року як заробітна плата. Таким чином, наприклад, одержання студентом навіть малої заробітної плати за наявності великих витрат на навчання, автоматично позбавляє студента на більшу частку податкового кредиту, оскільки він є платником податку [25].

Слід зазначити, що Закон паралельно вводить і низку обмежень щодо формування податкового кредиту, зокрема, чимало видів витрат лімітуються. Таким чином, введення інституту податкового кредиту, з одного боку, дозволить багатьом громадянам певним чином зменшити суму податку до сплати за рахунок життєво необхідних витрат. З іншого боку, – ускладнить декларування і розрахунок податку. Платникові доведеться збирати розрахункові документи і вести розрахунок витрат. Запровадження такої шкали оподаткування та значне зниження розміру ставки загалом сприятиме підвищенню збирання податку, зменшенню стимулів до трансформації високих доходів у натуральні форми та до інших способів ухилення від оподаткування [51].

З 1 січня 2011 року нарахування і стягнення податку з доходів фізичних осіб регулюється Податковим кодексом України. Реформування податкової системи України в контексті прийняття Податкового кодексу спричинило значні зміни у податковій системі. Головним при створенні Податкового кодексу стали принципи задекларовані у Програмі інтеграції України до Європейського союзу. Вітчизняна податкова система є подібною до податкових систем розвинутих європейських країн [53].

Зокрема реформування податку з доходу фізичних осіб змінено в таких напрямках:

- упорядкування процедур справляння податку з доходу від продажу майна, а також доходів у вигляді спадщини й подарунків;
- відмова у процесі реформування спрощеної системи оподаткування, об-

ліку і звітності від використання фіксованого податку з наданням фізичним особам-платникам, які здійснюють підприємницьку діяльність із продажу товарів і надання супутніх послуг на ринку, права переходу на сплату єдиного податку;

- встановлення чітких критеріїв при наданні пільг із урахуванням рівня задекларованого доходу особи;

- уніфікація підходів до оподаткування пасивних доходів із метою стимулювання інвестиційної діяльності;

- застосування методів виявлення перевищення витрат над задекларованими доходами (крім витрат, що дозволено враховувати при оподаткуванні) з метою недопущення ухилення від виконання конституційного обов'язку щодо сплати податків [50].

Отже, загалом можна зазначити що, податок на доходи фізичних осіб стає не тільки головним джерелом формування державного бюджету, але й важливим джерелом радикальних змін, виконуючи роль фінансового регулятора виробництва, стає засобом забезпечення соціальної сфери.

Головною метою запровадження нового Податкового кодексу є досягнення вищого рівня соціальної справедливості в суспільстві, рівності всіх перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації. Досягти цієї мети намічено з допомогою запровадження системи мало прогресивного оподаткування осіб із високим рівнем доходів та податку на нерухоме майно (нерухомість), а також шляхом забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, у тому числі нерезидентів) під час визначення прав і обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) [34].

Податковий кодекс України викликав багато дискусій і неоднозначних підходів, передусім у сфері адміністрування податків, а також щодо спрощеної системи оподаткування. Тому акцент було зроблено на складових податкової системи, з допомогою яких можна поліпшити позицію України у глобальному рейтингу простоти ведення бізнесу за показником „сплати податків”. Зменшен-

ня кількості малоефективних податків, упорядкування оподаткування в розрізі тривалості базових податкових періодів (на сьогодні в Україні декларування і сплата податку на прибуток здійснюються раз на квартал, тоді як у європейських країнах – раз на рік) підвищить пропозицію України у рейтингу за показниками „кількість платежів на рік” та „витрати суб’єктів підприємницької діяльності на сплату податків”.

Щодо кожного податку, то вони розглядалися як окремі складові механізму оподаткування, так і ефективність їх взаємодії задля створення фіскального середовища, яке сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, забезпеченню стійкого розвитку, формуванню людського капіталу на інноваційно-інвестиційних засадах за умови сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів [36].

Норми Податкового кодексу України відповідають місії (головній меті) реформування фінансової системи, що підлягає в удосконаленні системи оподаткування шляхом ресурсного забезпечення виконання функцій держави та підвищення ефективності державного управління, а також створенні принципово нового нормативно-правового акта з питань оподаткування як цілісного, узгодженого й комплексного документа.

Крім того, запровадження єдиного нормативного документа замість декількох сотень норм податкового законодавства допоможе уникнути неоднорідності і складності нормативно-правової бази оподаткування (неузгодженості й навіть суперечливості окремих законодавчих норм, застосування норм непрямой дії в податковому законодавстві, відсутності єдиної термінології). У Податковому кодексі впорядковано систему податкових пільг. На думку фахівців міжнародних організацій, для цієї сфери оподаткування в Україні є характерним порушення принципів справедливості в оподаткуванні та зниженні фіскальної ефективності основних податків. У відповідь на це зауваження слід зазначити, що акцент на регулюючу функцію оподаткування не можливий без використання преференцій. У після кризовий період у розвинутих країнах диференціація ставок та інші преференції з метою стимулювання економічного й соціаль-

ного розвитку досить поширені. Водночас у майбутньому процесі реформування податкової системи ставиться завдання виключити суб'єкти малого й середнього бізнесу зі спрощеної системи оподаткування з метою уникнення викривлення конкурентного середовища. Намічається зменшення преференцій у галузях сільського господарства, книгодрукування. З використанням найкращої європейської практики будуть удосконалені норми з податку на додану вартість. Як уже зазначалося, одним із головних критеріїв змін у оподаткуванні стане оцінка витратна адміністрування як із боку держави, так і з боку платників податків. Податковий кодекс дасть змогу підвищити рівень податкової культури, уникнути неврегульованості в питаннях формування й адміністрування основних бюджетоутворюючих податків [35].

При цьому, відзначаємо, що навіть найдосконаліша економічна система не здатна забезпечити розподіл доходів населення таким чином, щоб догодити всім членам суспільства. Тому сучасна макроекономічна політика використовує різні інструменти перерозподілу доходів з метою згладжування диференціації, основними серед яких є трансферти населенню, регулювання цін, а також прогресивне оподаткування. Дослідження досвіду зарубіжних країн дозволяє зробити висновок, що прогресивна шкала оподаткування доходів громадян краще справляється з виконанням принципу справедливості оподаткування, ніж пропорційна.

Слід відзначити технічну складність обчислення прогресивних шкал. В Україні одним з основних аргументів за відміну прогресії, яка діяла до 2004 року, як раз і була складність розрахунку податку в умовах декількох ставок. Однак, як засвідчує зарубіжний досвід, в умовах розвитку інформаційних технологій такий аргумент не можна сприймати серйозно.

Податковим кодексом. в період 2011 – 2014 рр. передбачалася диференціація ставок податку для оподаткування доходу в вигляді заробітної плати (базова ставка – 15 %, 17 % – якщо заробітна плата перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, на суму такого перевищення). Слід звернути увагу на необхідність перегляду підходу до диференціації ставки податку, тому що

прописаний в Податковому кодексі механізм не в повному обсязі реалізує принцип соціальної справедливості. Можна побачити, що податок на доходи фізичних осіб в Податковому кодексі має свої переваги та недоліки.

Загалом слід констатувати той факт, що держава, на сьогодні, не використовує всі потенційні можливості механізму податку на доходи фізичних осіб у вирішенні проблем ефективного перерозподілу доходів населення та формування державних доходів, що пояснюється відсутністю прогресії шкали оподаткування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДОСЯГНУТОГО РІВНЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

2.1. Сучасна практика та прагматика оподаткування доходів нарахованих суб'єктом бізнесу на користь фізичних осіб

Товариство з обмеженою відповідальністю ХХХ (далі ХХХ), на матеріалах якого виконувалось дослідження є сільськогосподарським підприємством, яке має права юридичної особи, володіє відокремленим майном, від свого імені набуває майнові та особисті немайнові права, вступає в зобов'язання, орендує майно та землю, здійснює будь яку виробничу, комерційну, посередницьку та іншу господарську діяльність, що не суперечить чинному законодавству і Статуту, з метою одержання прибутку.

З метою проведення аналізу фінансового стану ХХХ слід розглянути сукупність показників, що характеризують: майновий стан, фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність, фінансові результати і рентабельність, ділову активність підприємства тощо, використовуючи інформацію з балансу (Звіту про фінансовий стан) (додатки: А, Б, В) та звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (додатки: Г, Д, Е).

Активи являють собою фінансово-економічні ресурси підприємств в різних видах для використання під час здійснення ними господарської діяльності, формуючись для досягнення конкретних цілей та втілення стратегії економічного розвитку та характеризуючи, при цьому, основу його економічного потенціалу. Загальновизнано, що активи підприємства повинні відповідати функціональному напрямку та обсягам його діяльності. Невід'ємним елементом загальної оцінки активів ХХХ загалом, і визначення частки їх необоротної складової, зокрема, є аналіз його майнового стану за інформацією бухгалтерського балансу з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу з обчисленням показників структури та динаміки (табл. 2.1, додаток Ж).

Аналітичні дані табл. 2.1 вказують на наявність стабільних тенденцій зростання обсягів майна ХХХ за досліджуваний період. Так за 2020 – 2021 рр. загальна вартість майна підприємства зросла на 41768 тис. грн, або на 8,0 %. На таку тенденцію домінуючий вплив мало збільшення обсягів оборотних активів – на 16,5 %, або 39762 тис. грн, тоді як необоротні активи за аналогічний період зросли лише на 2006 тис. грн (0,7 %). За наступні два роки обсяг майна ХХХ – і надалі збільшувався, що є позитивним моментом в діяльності підприємства, а розмір такого зростання становив 16313 тис. грн, або 2,9 %. При цьому, виключний вплив на загальну зміну в абсолютному розмірі знову мали оборотні активи. Графічним доповненням зроблених висновків є рис. 2.1.

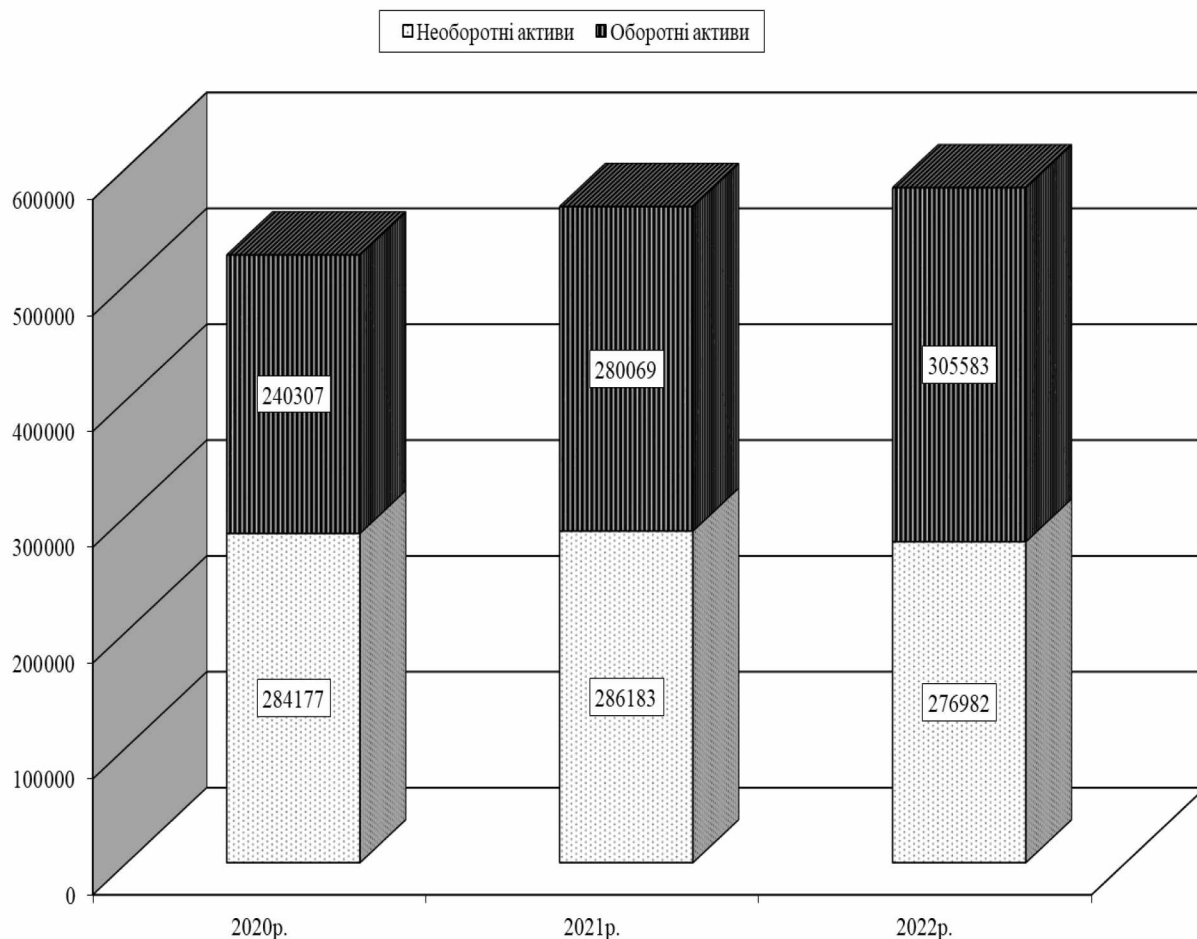

Рис. 2.1. Склад та динаміка окремих видів активів ХХХ, 2020 – 2022 рр., тис. грн

Розрахунки, здійснені в табл. 2.1 та графічно відображені на рис. 2.1, свідчать про загальний обсяг оборотних активів ХХХ та динаміку його зміни за

останні три роки.

Види і послідовність формування фінансових результатів підприємства з врахуванням сформованих окремо доходів та витрат проаналізовано в табл. 2.2 (додаток З).

Дані табл. 2.2 свідчать про позитивний момент в діяльності ХХХ, що полягає в покращенні його фінансових результатів за період 2020 – 2021 рр. Так, величина чистого прибутку на підприємстві за цей період зросла більше ніж на третину з 16007 тис. грн до 22074 тис. грн. За наступні два роки, в зв'язку з військовим станом та негативним тенденціями розвитку фінансово-економічної системи держави в цілому, ситуація змінилась – з'явилися негативні тенденції, що відображає факт зниження рівня чистого прибутку на 4954 тис. грн – до рівня 17120 тис. грн. Наочним відображенням динаміки зміни згаданих показників, а також факторів, які мали вплив на такі зміни слугує рис. 2.2 (додаток И).

Фінансова стійкість підприємства характеризується системою фінансових коефіцієнтів. Вони розраховуються як співвідношення абсолютних показників активу й пасиву балансу (табл. 2.3, додаток К).

Як свідчать здійснені розрахунки рівень фінансової стійкості ХХХ за період 2020 – 2022 рр. загалом знижувався, однак залишається вищим встановленого нормативу. Так, коефіцієнт автономії, що характеризує можливості підприємства фінансувати свою діяльність за рахунок власних джерел, зменшився за останні три роки сукупно на 0,011 пункти і на кінець 2022 року становить 0,733. В той же час в протилежному напрямі за останні три роки змінювалось значення коефіцієнта концентрації залученого капіталу, і його значення на кінець 2022 р. – 0,267 свідчить наявність суттєвої залежності діяльності підприємства від зовнішніх джерел фінансування (рис. 2.3, додаток Л).

Зміни абсолютних значень і тенденції зміни відносних показників, що використовуються для такої оцінки знаходять своє узагальнення при визначенні типу фінансової стійкості господарюючого суб'єкта (табл. 2.4, додаток М).

Розрахункові дані табл. 2.43 вказують на незмінність типу фінансової стійкості ХХХ, який в 2020 – 2022 рр. залишався кризовим. Така ситуація, обу-

мовлюється стабільною недостатністю власних оборотних коштів разом з короткостроковими та довгостроковими позиками для покриття потреби підприємства у формування необхідного розміру запасів.

Ліквідність ХХХ, як і інших подібних господарюючих суб'єктів – це його здатність швидко продати активи й одержати гроші для оплати своїх зобов'язань. З категорією ліквідності тісно пов'язане поняття платоспроможності, яке характеризує здатність підприємства своєчасно й повністю виконати свої платіжні зобов'язання, що впливають із кредитних та інших операцій, грошового характеру і мають певні терміни оплати. Оперативний аналіз платоспроможності ХХХ дає можливість виявити ознаки неплатоспроможності в діяльності підприємства для їх подальшого усунення (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Оцінка та виявлення ознак неплатоспроможності ХХХ, 2020 – 2022 рр.,
тис. грн**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+,-) 2021 р від 2020 р.	Відхилення (+,-) 2022 р від 2021 р.
Довгострокові фінансові інвестиції	3692	3962	3962	0	0
Поточні фінансові інвестиції	0	0	0	0	0
Грошові кошти та їх еквіваленти	679	355	2739	-324	2384
Поточні зобов'язання	117478	135221	143152	17743	7931
Показник поточної неплатоспроможності	-113107	-130904	-136451	-17797	-5547
Коефіцієнт покриття (Загальний коефіцієнт ліквідності)	2,046	2,071	2,135	0,026	0,063
Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,511	0,517	0,531	0,006	0,014
Чистий прибуток ("-" збиток)	16007	22074	17120	6067	-4954

За досліджуваний період в ХХХ слід відмітити стабільні тенденції. Як свідчать розрахунки табл. 2.4 на підприємстві за досліджуваний період 2020 - 2022 рр. мала місце поточна неплатоспроможність.

Капітал підприємства в цілому є сумою коштів, основних фондів, нематеріальних активів. Визначення джерел формування капіталу підприємства є важливою складовою аналізу фінансового становища суб'єктів підприємницької

діяльності – взагалі, так і ХХХ дає зокрема (табл. 2.6, додаток Н).

Дані табл. 2.6 підтверджують факт збільшення загальної величини капіталу ХХХ за період 2020 – 2021 рр. на 41768 тис. грн, або на 8,0 %. На даний приріст майже рівномірний вплив в абсолютному розмірі мали приріст, як власного капіталу, так і зобов'язань підприємства, що зросли відповідно на 21851 тис. грн та 19917 тис. грн. За період наступних 2021 – 2022 рр. капітал ХХХ продовжив зростати – приріст становив 16313 тис. грн, або на 2,9 %. На таке зростання пасивів підприємства, домінуючий (в абсолютному та відносному вимірах) вплив мало збільшення обсягів власного капіталу (на 14772 тис. грн, або 3,6 %), в той же час зобов'язання підприємства зросли на 1541 тис. грн, що у відносному виразі склало 1,0 %. Такі тенденції за останні три роки обумовили незначні зміни в структурі пасивів підприємства, які спочатку були в сторону зменшення частки власного капіталу, а в останні два роки – навпаки в сторону збільшення його впливу на загальний обсяг пасивів ХХХ, що наочно доводить рис. 2.4 (додаток П).

В цілому аналіз фінансового стану підприємства, за окремими показниками засвідчив його нестабільність. Тому підприємство має звернути увагу на усунення поточних проблем і розвиток позитивних тенденцій, зокрема для того щоб забезпечити гарантії своєчасних розрахунків з найманими працівниками та державою.

Податок на доходи фізичних осіб являє собою вагомий податковий інструмент формування бюджетів різних рівнів, забезпечуючи левову частку податкових надходжень на місцевому та державному рівнях. На новітньому етапі свого розвитку, за часів незалежної України, даний податок тричі змінював назву – з прибуткового податку з громадян на податок з доходів фізичних осіб і, врешті, на податок на доходи фізичних осіб, що востаннє відбулося після прийняття Податкового кодексу України.

Формування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні розпочалося на початку дев'яностих років двадцятого століття з прийняттям Декрету Кабінету Міністрів України „Про прибутковий податок з громадян”, яким,

Загалом, регламентувалось справляння прибуткового податку з громадян в Україні аж до 2004 р. наявна на той час (початок 90-х років) система оподаткування доходів фізичних осіб мала дві характерні особливості, що збереглися ще з союзних часів: по-перше, замість неоподаткованого мінімуму (розміру доходу в межах якого податок не стягується) виділявся розмір неоподаткованого доходу; по-друге, були встановлені умови та ставки податку для всіх категорій. При цьому характерною рисою цього розвитку системи прибуткового оподаткування в Україні була постійна зміна інтервалів та ставок прогресивного оподаткування, яка кардинально змінилась після 2004 року (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Хронологія зміни ставок прибуткового оподаткування фізичних осіб

Період часу	Розмір ставок
1991 р.	13, 30, 40, 45 і 50 %,
1992 р.	12, 15, 20 і 30 % – за основним місце роботи 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 15, 20 і 30 % – за сумісництвом
1993 р.	Прогресивна шкала від 10 % до 60 % – за основним місцем роботи 20 % – за сумісництвом
1994 – 2003 рр.	Прогресивна шкала від 10 % до 50 % – за основним місцем роботи 20 % – за сумісництвом
2004 – 2005 рр.	5 %, 13 %, 30 %
2006 – 2010 рр.	5 %, 15 %, 30 %
2011 -2013 рр.	Малопрогресивна шкала від 15 % до 17 %, 5 %, 10 %, 30 %.
2014 – 2015 рр.	Малопрогресивна шкала від 15 % до 20 %, 5 %, 10 %, 30 %, 0 %
2016 р.	Малопрогресивна шкала від 18 % до 20 %, 5 %, 30 %, 0 %
2017 – 2020 рр.	18 %, 5 %, 9 %, 20 %, 0 %.
2021 – 2023 рр.	18 %, 5 %, 9 %, 0 %.

* в 1991 – 2003 рр. – прибутковий податок з громадян; в 2004 – 2010 рр. – податок з доходів фізичних осіб

Починаючи з 2004 року нормативне регулювання системи прибуткового оподаткування населення відбувалося за нормами Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб”, який вніс ряд радикальних змін починаючи від зміни назви „прибуткового податку з громадян” на „податок з доходів фізичних осіб” та відміни прогресивної шкали оподаткування до нового механізму обчис-

лення податку і формування відповідної податкової звітності.

Починаючи ж з 2011 року на зміну згаданому закону було прийнято Податковий кодекс України, принісши свої зміни до механізму оподаткування доходів громадян, які хоча були не такими радикальними, як це було в 2004 році, зокрема зміни стосувалися часткового повергнення до прогресивності у використанні ставок, змін у механізмах застосування податкових соціальних пільг та розширення переліку необхідної до формування податкової звітності.

У відповідності до діючого законодавства (наряду з ПКУ це „Порядок заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, і сум утриманого з них податку” та „Довідника ознак доходів” в складі загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку мають місце наступні види доходів, згруповані за окремими напрямками та ставками ,які застосовуються при їх оподаткуванні (рис. 2.5 та табл. 2.8, додатки: Р, С). При цьому, слід зауважити, що число доходів, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу, є не меншим (рис. 2.6, додаток Т).

Результати розрахунків за даним податком з моменту запровадження ПКУ і до кінця 2020 р. узагальнювалися у Податковому розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку і сум утриманого з них податку, який оформлявся щоквартально і подається до податкових органів за місцем реєстрації платників.

Слід зазначити, що починаючи з 2021 року, у відповідності до Наказу КМУ № 4 від 13.01.2015 р. зі змінами затвердженими Постановою КМУ № 773 від 15.12.2020 р. „Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску і Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску” дана форма податкової звітності скасовується. Відтепер про суми нара-

хованого доходу на користь фізичних осіб і утриманого з нього податку податкові агенти, ХХХ звітують у Додатку 4 ДФ „Відомості про суми нарахованого доходу, утриманого та сплаченого податку на доходи фізичних осіб та військового збору” до Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків - фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску.

На основі, згаданої вище, функціонуючої в досліджуваному періоді, звітності проаналізуємо динаміка нарахування податку на доходи фізичних осіб у ХХХ з доходів, що можуть виступати об'єктом оподаткування (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Динаміка виплачених ХХХ доходів на користь фізичних осіб та утриманих з них податків, 2020 – 2022 рр.

Період	Чисельність осіб, які отримували доходи	Сума виплачених доходів, грн	Сума утриманих податків, грн	Питома вага ПДФО в нарахованому доході, %
I квартал	511	21403025	2975020	13,9
II квартал	601	25145789	3444973	13,7
III квартал	1213	44875697	5070954	11,3
IV квартал	976	39147800	4047158	10,4
Всього за 2020 р.	X	130572311	15538105	11,9
I квартал	394	24751278	3440428	13,9
II квартал	496	27897564	3933557	14,1
III квартал	1018	43568722	5402522	12,4
IV квартал	859	41235670	4817508	11,7
Всього за 2021 р.	X	137453234	17594014	12,8
Відхилення (+, -) 2021 р. від 2020 р. абсолютне	X	+6880923	+2055909	X
Відхилення (+, -) 2021 р. від 2020 р., відносне, %	X	+5,3	+13,2	X
I квартал	339	19782789	2730025	13,8
II квартал	524	29877650	4212749	14,1
III квартал	1097	49784550	6571561	13,2
IV квартал	901	40547896	4824734	12,1
Всього за 2022 р.	X	139992885	18339068	13,1
Відхилення (+, -) 2022 р. від 2021 р. абсолютне	X	+2539651	+745054	X
Відхилення (+, -) 2022 р. від 2021 р., відносне, %	X	+1,8	+4,2	X

Розрахунки, здійснені в табл. 2.9, свідчать про стабільні тенденції зміни сумарних розмірів доходів виплачених податковим агентом, в ролі якого виступає ХХХ, як своїм найманим працівникам, так і особам, які є власниками частки підприємства, володіючи майновими та земельними паями та самозайнятим особам, що виконують роботи та надають послуги підприємству. Причому така тенденція є, загалом, стабільно зростаючою, як по абсолютних, так і по відносних загальнорічних розмірах. В той же час, аналогічною є тенденція зміни розмірів нарахованого податку на доходи де зростання сукупної величини податку на доходи фізичних осіб за 2020 – 2021 рр. становило 2055909 грн, або на 13,2 %, а за наступний 2022 р. – ще на 4,2 %, що в абсолютному вимірі складало 745054 грн. Спільні за направленістю тенденції зміни обсягів доходів і утриманих податків за 2020 – 2022 рр. підтверджуються на рис. 2.7.

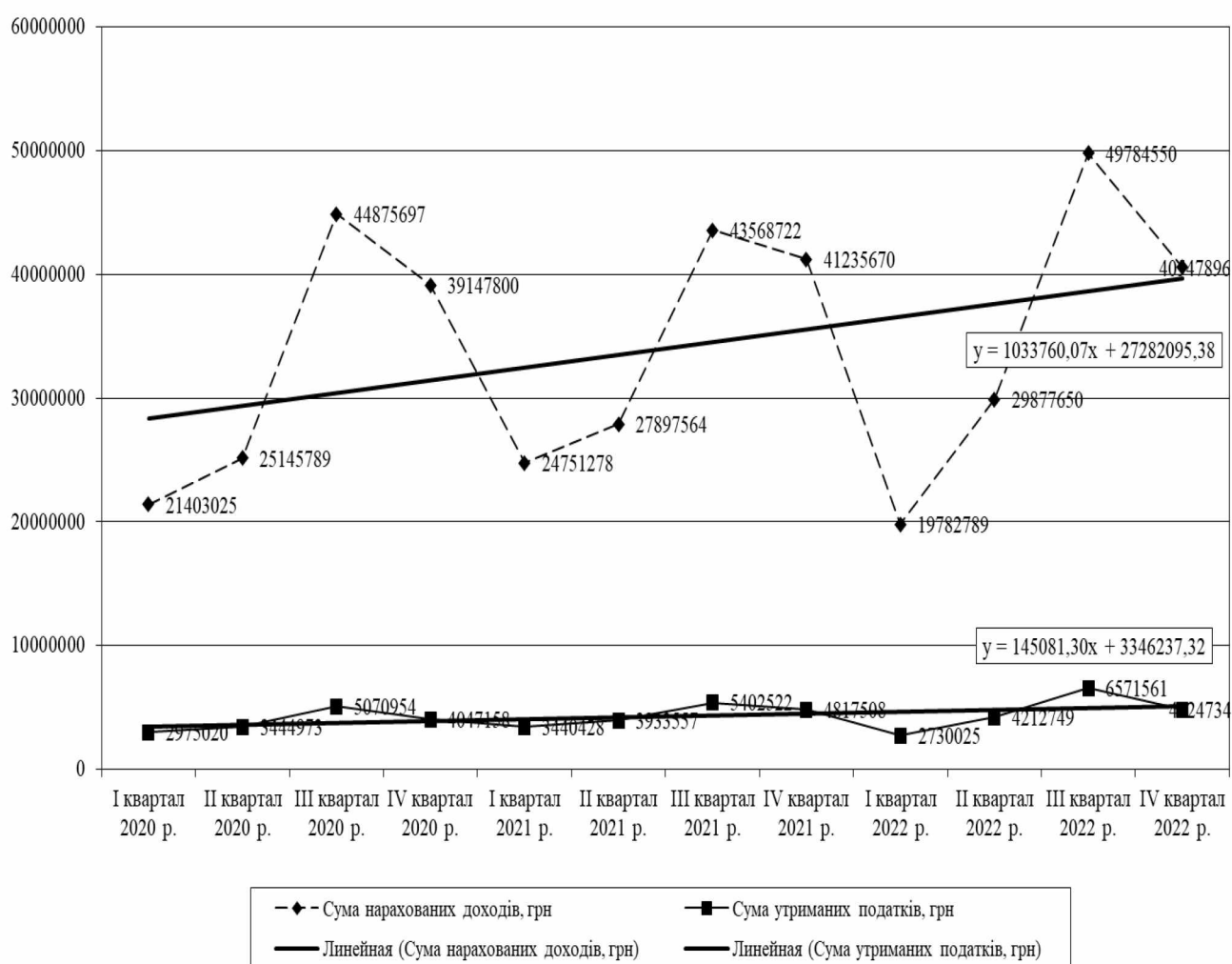

Рис. 2.7. Динаміка сум нарахованих ХХХ, доходів на користь фізичних осіб та утриманого з них податку, 2020 – 2022 рр., грн

Наведений рисунок графічно, на доповнення до зроблених вище висновків, підтверджує факт загального уповільнення темпів зростання рівня виплаченого доходу та утриманого з них податку за 2021 – 2022 рр. порівняно з попереднім періодом. Дана ситуація, на тлі загальної тенденції до зростання розмірів окремих видів доходів виплачуваних ХХХ на користь фізичних осіб, насамперед заробітної плати, пояснюється суттєвим зменшенням чисельності фізичних осіб, які перебували у трудових відносинах з підприємством.

Також слід зазначити, що побудована лінія тренду дає підстави говорити, про те, що середньоквартальний розмір такого приросту становить 1033760,07 грн та 145081,30 грн відповідно.

Згадана вище, зміна чисельності працівників, які перебували в трудових відносинах з податковим агентом ХХХ, та отримували виплати по паях, а подруге наявність інших видів нарахованих доходів, обумовлює подальше дослідження їх складу та структури за останні три роки (табл. 2.10 додаток У).

Аналітичні дані табл. 2.10 підтверджують зроблені висновки про загальне збільшення сукупного розміру доходів виплачених ХХХ на користь окремих фізичних осіб за 2020 – 2021 рр., яке було обумовлено, одночасно, зростанням абсолютного розміру всіх наявних видів доходу, окрім доходу у вигляді заробітної плати. В наступному 2022 р. на підприємстві, навпаки приріст мав лише розмір заробітної плати, тоді як розміри інших виплачених видів доходів, змінювались з протилежними напрямками, що графічно підтверджує рис. 2.8.

Аналітичне дослідження, встановленого вище, переліку доходів, які ХХХ за останні три роки нараховувало і виплачувало на користь фізичних осіб на предмет її оподаткування (табл. 2.10) засвідчило наявність серед них таких видів, які не оподатковуються (дохід виплачений самозайнятій особі). Про те доля таких доходів не була достатньо вагомою.

Аналізуючи склад і структуру тих доходів з яких утримувався податок (рис. 2.8) слід вказати на домінування в складі сумарних платежів по податку на доходи фізичних осіб, за досліджуваній період, податку нарахованого на доходи у вигляді заробітної плати та виплат прирівняних до неї – від 52,5 % у 2021

р. до 68,1 % у 2022 р.

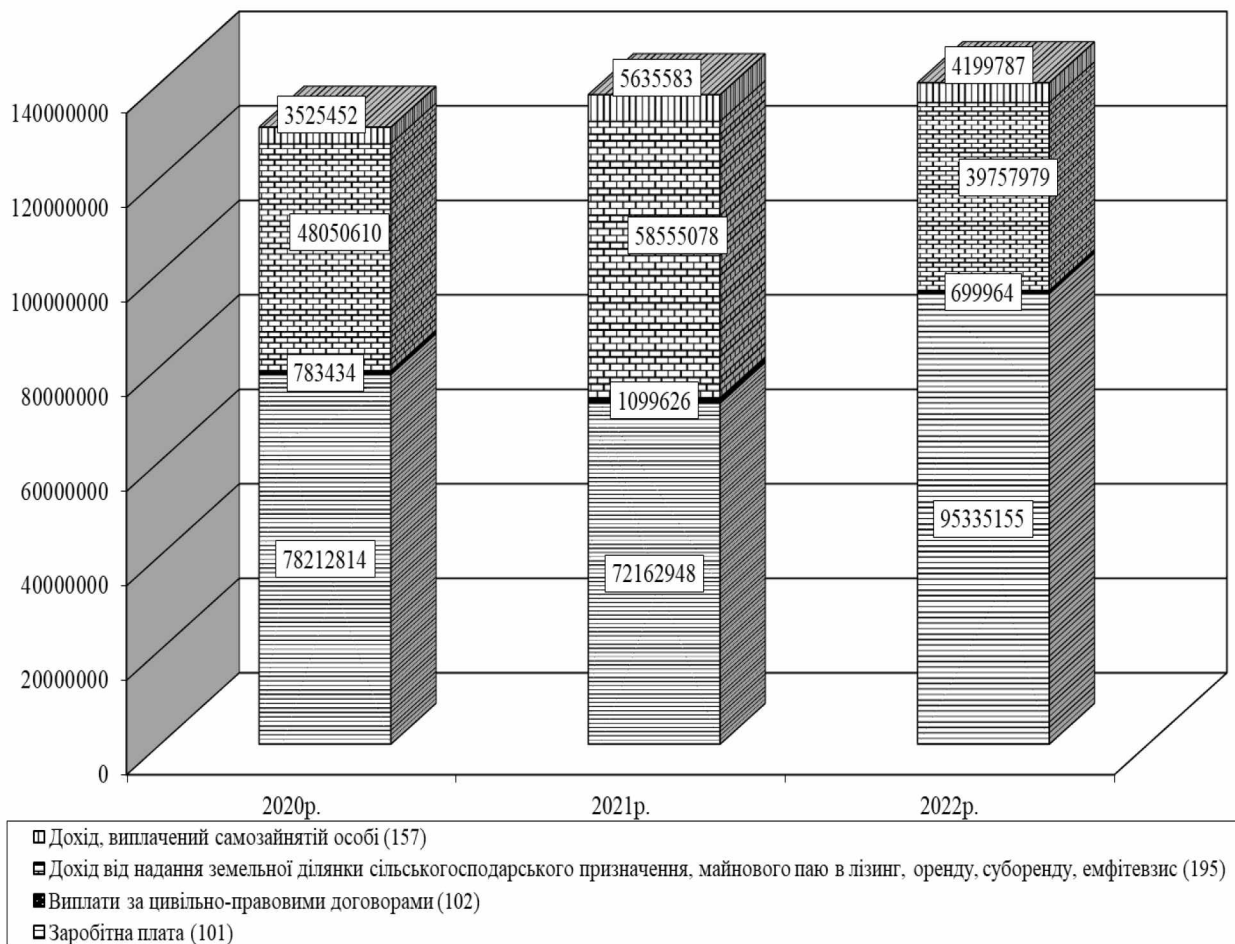

Рис. 2.8. Склад та динаміка обсягів окремих доходів виплачених ХХХ, доходів на користь фізичних осіб, 2020 – 2022 рр., грн

Поряд з цим, слід відмітити, вагому роль у формуванні сукупного податкового навантаження ХХХ від сплати податку на доходи фізичних осіб саме податку утриманого з доходів від надання земельної ділянки сільськогосподарського призначення, майнового паю в лізинг, оренду, суборенду, емфітевзис, причому їх частка суттєво знизилась за останній рік. Так, якщо у 2020 р. вона складала – з 36,8 %, у 2021 р. зросла до 42,6 %, а в 2022 р. – лише до 28,4 %.

Даний факт, а також відмінний від інших видів доходів, підхід до нарахування податку, обумовлює необхідність подальшого поглиблено дослідження даного виду оподаткованого доходу фізичних осіб.

2.2. Оцінка особливостей оподаткування доходів громадян у формі заробітної плати

Досліджена залежність розміру нарахованого податку від величини доходів та права на податкову соціальну пільгу, виключно, для фізичних осіб обумовлює необхідність дослідження динаміки нарахованих доходів та нарахованого податку з доходів працівників ХХХ саме у вигляді заробітної плати та виплат прирівняних до неї.

Зміни в законодавстві щодо оподаткування доходів фізичних осіб, які сталися починаючи з 2004 р. запровадили практично нову систему податкових пільг з прийняттям Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб” і в подальшому Податкового кодексу України.

Однією з найбільш активно використовуваних податкових пільг раніше була універсальна знижка – неоподатковуваний мінімум, що являє собою найменшу частину об'єкта оподаткування, яка цілком звільняється від оподаткування. Він застосовувався за кожний повний місяць, протягом якого було отримано дохід. З 1 січня 2004 року розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян 17 грн. замінено соціальною пільгою в розмірі мінімальної заробітної плати. Розмір пільги залежить від соціального, майнового, сімейного статусу платника податків або інших обставин.

Закон визначає, що податкова соціальна пільга застосовується до суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого з джерел на території України від одного працедавця у вигляді заробітної плати, якщо розмір цього доходу не перевищує прожиткового мінімуму для працездатних осіб, збільшеного на коефіцієнт 1,4. Одночасно слід відмітити, що із введенням в дію Податкового кодексу змінився підхід до встановлення розмірів податкових соціальних пільг. Відтепер їх розмір дорівнюватиме величині не мінімальної заробітної плати, розміру прожиткового мінімуму для працездатного населення. Розмір податкових соціальних пільг представлено у табл. 2.11.

**Розмір податкової соціальної пільги по податку на доходи фізичних осіб,
2004 – 2023 рр. (станом на початок року)**

Рік	Дохід ¹ , грн	ПМПН ² , грн	Розмір пільги, %	Сума ПСП ³ , грн		
				звичайна	підвищена	подвійна
2004	540	205	30	61,50	92,55	123,00
2005	630	262	50	131,00	196,50	262,00
2006	680	350	50	175,00	262,50	350,00
2007	740	400	50	200,00	300,00	400,00
2008	890	515	50	257,50	386,25	515,00
2009	940	605	50	302,50	453,75	605,00
2010	1220	869	50	434,50	651,75	869,00
2011	1320	941	50	470,50	705,75	941,00
2012	1500	1073	50	536,50	804,75	1073,00
2013	1610	1147	50	573,50	860,25	1147,00
2014	1710	1218	50	609,00	913,50	1218,00
2015	1710	1218	50	609,00	913,50	1218,00
2016	1930	1378	50	689,00	1033,50	1378,00
2017	2240	1600	50	800,00	1200,00	1600,00
2018	2470	1762	50	881,00	1321,50	1762,00
2019	2690	1921	50	960,50	1440,75	1921,00
2020	2940	2102	50	1051,00	1576,50	2102,00
2021	3180	2270	50	1135,00	1702,50	2270,00
2022	3470	2481	50	1240,50	1860,75	2481,00
2023	3760	2684	50	1342,00	2013,00	2684,00

¹граничний розмір доходу, який дає право на застосування податкових соціальних пільг;
²прожитковий мінімум для працездатного населення; ³податкова соціальна пільга

Отже з урахуванням норм Податкового кодексу платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги:

1) звичайної – у розмірі, що дорівнює 50 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року: а) для будь-якого платника податку, б) для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, – у розрахунку на кожну таку дитину.

2) підвищеної – у розмірі, що дорівнює 150 відсоткам суми пільги, що дорівнює 100 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року,

– для такого платника податку, який: а) є одинокою матір'ю (батьком), вдовою (вдівцем) або опікуном, піклувальником – у розрахунку на кожну дитину віком до 18 років, б) утримує дитину-інваліда – у розрахунку на кожну таку дитину віком до 18 років, в) є чорнобильцем першої або другої категорій осіб, г) є учнем, студентом, аспірантом, ординатором, ад'юнктом, д) є інвалідом I або II групи, у тому числі з дитинства, крім інвалідів, е) є особою, якій присуджено довічну стипендію як громадянину, що зазнав переслідувань за правозахисну діяльність, включаючи журналістів, ж) є учасником бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни.

2) подвійної – у розмірі, що дорівнює 200 % суми пільги, що дорівнює 100 % розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для такого платника податку, який є: а) Героєм України, Героєм Радянського Союзу, Героєм Соціалістичної Праці або повним кавалером ордена Слави чи ордена Трудової Слави, б) учасником бойових дій під час Другої світової війни або особою, яка у той час працювала в тилу, та інвалідом I і II групи, з числа учасників бойових дій на території інших країн у період після Другої світової війни, в) колишнім в'язнем концтаборів, гетто та інших місць примусового утримання під час Другої світової війни або особою, визнаною репресованою чи реабілітованою, г) особою, яка була насильно вивезена з території колишнього СРСР під час Другої світової війни, д) особою, яка перебувала на блокадній території колишнього Ленінграда (Санкт-Петербург, Російська Федерація) у період з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року.

Податкова соціальна пільга починає застосовуватися до нарахованих доходів у вигляді заробітної плати з дня отримання роботодавцем заяви платника податку про застосування пільги та документів, що підтверджують таке право. Роботодавець відображає у податковій звітності всі випадки застосування або незастосування податкової соціальної пільги згідно з отриманими від платників податку заявами про застосування пільги, а також заявами про відмову від такої пільги. У разі якщо платник податку має право на застосування податкової со-

ціальної пільги з двох і більше підстав, застосовується одна податкова соціальна пільга з підстави, що передбачає її найбільший розмір, крім випадку, утримання дітей інвалідів віком до 18 років, податкова соціальна пільга за яким додається до пільги, 100 відсотків у разі, якщо особа утримує двох і більше дітей, у тому числі дитину-інваліда (дітей-інвалідів).

Граничний розмір доходу, який дає право на отримання податкової соціальної пільги на дітей одному з батьків визначається як добуток діючої межі для застосування пільг та відповідної кількості дітей.

Враховуючи існуючу практику застосування податкових соціальних пільг проаналізуємо динаміку справляння податку на доходи працівників ХХХ у вигляді заробітної плати (табл. 2.12).

Розрахунки, здійснені в табл. 2.12 свідчать, що за період 2020 – 2021 рр. чисельність працюючих у ХХХ зменшилась на 127 осіб, або 20,7 %. Саме даний фактор, незважаючи на одночасний приріст середньомісячного розміру заробітної плати на 1733,01 грн або 16,3 %, та скорочення на 9 осіб (12,2 %) чисельності працівників підприємства, які скористалися податковими соціальними пільгами обумовив зменшення надходжень до бюджету від ХХХ у формі сплати податку на доходів фізичних осіб, яке склало 1113081 грн або 9,0 %.

За період наступних 2021 – 2022 рр. ситуація змінилась в протилежну сторону. Так, по-перше на підприємстві зупинилось зменшення чисельності працівників, їх кількість, взагалі, зросла на 10 осіб. Одночасно, відмічаємо порівно з минулим періодом, значно вищі темпи зростання середньомісячної заробітної плати, яка у 2022 р. зросла до рівня 15985,10 грн, що на 363,89 грн або 28,5 5 вище аналогічного показника 2021 р. Дані фактори разом з фактором подальшого зменшення чисельності працівників ХХХ, при оподаткування заробітних плат яких застосовувались податкові соціальні пільги забезпечили суттєве (більше ніж на третину) зростання суми сплаченого податку на доходи фізичних осіб, що графічно підтверджує рис. 2.9.

Динаміка справляння в ХХХ податку на доходи фізичних осіб у вигляді заробітної плати, 2020 – 2022 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Середньорічна чисельність найманих працівників, осіб	614	487	497
- приріст (зменшення) середньооблікової чисельності працівників, осіб	X	-127	+10
- темп приросту (зменшення) середньооблікової чисельності працівників, %	X	-20,7	+2,1
Сукупні витрати на оплату праці за рік, грн	78212814	72162948	95335155
- приріст (зменшення) сукупних витрат на оплату праці за рік, грн	X	-6049866	+23172207
- темп приросту (зменшення) сукупних витрат на оплату праці за рік, %	X	-7,7	+32,1
Середньомісячна заробітна плата, грн	10615,20	12348,21	15985,10
- приріст (зменшення) середньомісячної заробітної плати, грн	X	+1733,01	+3636,89
- темп приросту (зменшення) середньомісячної заробітної плати, %	X	+16,3	+29,5
Ставка податку на доходи фізичних осіб, %	18	18	18
Середньорічна чисельність працівників, що користуються податковими соціальними пільгами, осіб	74	65	57
- приріст (зменшення) середньорічної чисельності працівників, що користуються податковими соціальними пільгами, осіб	X	-9	-8
- темп приросту (зменшення) середньорічної чисельності працівників, що користуються податковими соціальними пільгами, %	X	-12,2	12,3
У % до загальної чисельності працюючих, %	12,1	13,3	11,5
Нараховано податку на доходи фізичних осіб, грн	12374831	11261750	15186890
- приріст (зменшення) нарахованого податку на доходи фізичних осіб, грн	X	-1113081	+3925140
- темп приросту (зменшення) нарахованого податку на доходи фізичних осіб, %	X	-9,0	+34,9

На основі розглянутих вище особливостей нарахування і сплати податку на доходи фізичних осіб слід відмітити позитивну тенденцію у відсутності заборгованості ХХХ по платежах до бюджету з приводу даного податку.

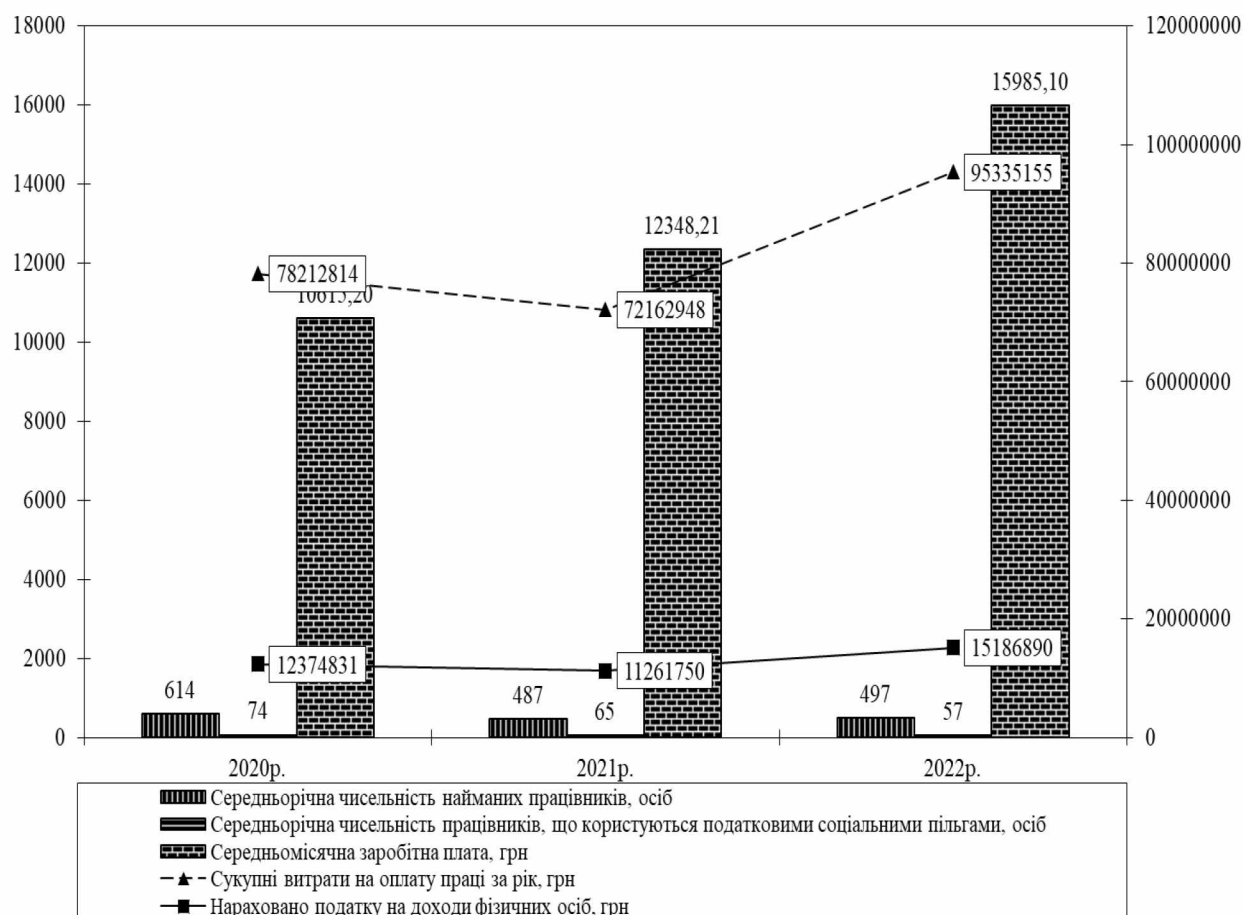

Рис. 2.9. Динаміка формування величини податку на доходи працівників
XXX, у вигляді заробітної плати, 2020 – 2022 рр.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОСОБИСТОГО ОПОДАТКУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

3.1. Напрями оптимізації механізмів прибуткового оподаткування фізичних осіб

Центральною ланкою сучасної податкової системи є оподаткування особистих доходів населення. На сьогодні залишається актуальним питання вдосконалення оподаткування доходів громадян в Україні в напрямку забезпечення принципу соціальної справедливості з огляду на велике розшарування суспільства, де 90 % населення мають низькі доходи й 10 % надвисокі.

На особливості прибуткового оподаткування населення в кожній конкретній державі впливає ряд факторів, серед яких можна виділити консервативність чи ліберальність економіки, ментальність та податкову культуру населення, економічну ситуацію в країні тощо [10].

Основний недолік податку з доходів фізичних осіб на сучасному етапі розвитку економіки України полягає у суперечливості податкового законодавства й економічних відносин, які склались у суспільстві.

Як ми знаємо, більшість держав використовують прогресивну шкалу оподаткування, оскільки саме вона як інструмент перерозподілу великих доходів на користь бідних громадян слугує встановленню соціальної справедливості у суспільстві.

За словами В. Тропіної слід звернути нашу увагу на такий момент: згідно з Законом України „Про податок з доходів фізичних осіб” прогресивну систему оподаткування (яка діяла до 2004 р.) замінює пропорційна, яка передбачає перехід від шкали податкових ставок до застосування єдиної ставки податку. На її думку, такий перехід передчасний, тому що прогресивне оподаткування - це один з найвагоміших інструментів регулювання диференціації доходів населення, рівень якої за період реформування економіки має постійну тенденцію

до зростання, і на сьогодні вона не подолана [1]. В тій ситуації яка зараз склалася в Україні доцільно було б залишити прогресивне оподаткування, замінивши лише саму шкалу. Враховуючи гостроту проблем у сфері розподільчих відносин в Україні, можна сказати, що відмова від прогресивного оподаткування - крок не тільки передчасний, але й необачний.

В Україні ж діє єдина ставка цього податку. Таке рішення було прийняте з огляду на необхідність легалізації доходів, але, як вважає багато вчених, це все одно не стимулювало платників до детінізації своїх доходів.

До 2004 року в Україні діяла прогресивна шкала оподаткування, з мінімальною ставкою 10 % та максимальною – 40 %. Розмір ставки залежав від обсягу оподатковуваного доходу, який вимірювався в кількості мінімальних зарплат. Що більшим був дохід особи, то вищу ставку податку застосовували до неї. Однак з 2004 року Україна перейшла на єдину пропорційну ставку оподаткування розміром 13 % (з 2007 р. - 15 %) [30]. З 2015 до 2017 рр. діяла базова ставка розміром 15 % для доходів, які за місяць не перевищують 10 мінімальних зарплат та 20 % – для доходів понад 10 мінімальних зарплат, а з 2018 р. знову основною є єдина ставка 18 %.

Слід зауважити, що стягнення податку у розмірі 18% для всіх верств населення не є до кінця виправданим, оскільки окремі громадяни мають різні рівні доходів. При цьому, доцільним, на наш погляд, є запровадження елементів прогресивної шкали, яка мала місце до 2004 року, додавши до них окремих ознак регресивності (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Прогресивно-регресивна шкала податку з доходів фізичних осіб

Розмір заробітної плати, грн..	Ставки, %
До мінімальної заробітної плати включно	9 %
Від 1 до 2 мінімальних заробітних плат	18 %
Від 2 до 3 мінімальних заробітних плат	18,5 %
Від 3 до 4 мінімальних заробітних плат	19 %
Від 4 до 5 мінімальних заробітних плат	19,5 %
Від 5 до 10 мінімальних заробітних плат	20 %
Понад 10 мінімальних заробітних плат	18 %

Запропонована шкала має чітко визначені ознаки прогресивної, з окремими елементами регресивної. При цьому, зв'язок ставки податку з доходів фізичних осіб і заробітної плати є досить доцільним тому, що заробітна плата – це одна з найскладніших економічних категорій і одне з найважливіших соціально-економічних явищ. Оскільки вона, з одного боку, є основним (і часто єдиним) джерелом доходів найманих працівників, основою матеріального добробуту членів їхніх сімей, а з іншого боку, для роботодавців є суттєвою часткою витрат виробництва і ефективним засобом мотивації працівників до досягнення цілей підприємства.

Передбачена ставка податку з доходів фізичних осіб 9,0 % для заробітних плат розмір яких менше мінімальної обумовлюється існуючий на сьогодні порядком застосування податкової соціальної пільги та їх мінімальним розміром (50 % від мінімальної заробітної плати).

Наступні кроки наведеної шкали (від 1 до 9 мінімальних заробітних плат) передбачають постійне зростання на 0,5 відсотки ставки податку із заробітної плати, яка вища за мінімальну заробітну плату. Враховуючи, що основна маса заробітних плат, за своїм середнім розміром припадає якраз на ці абсолютні проміжки, вважаємо виправданим саме мінімальне збільшення ставки податку, що навпаки, на наш погляд, не доцільно при розмірах заробітної плати в межах від 5 до 10 мінімальних заробітних плат.

Окремо слід наголосити на регресивній стороні даної шкали (при заробітній платі більше 10 мінімальних заробітних плат), що направлено на врахування інтересів платників податку з високим рівнем доходу, щодо оптимізації ними їх податкового навантаження і легалізації отриманої заробітної плати.

Оподаткування заробітної плати є надзвичайно актуальною проблемою, яка зачіпає інтереси найманих працівників, визначаючи фактичний рівень їхніх доходів, роботодавців, на яких покладаються функції податкових агентів, та держави, котра є одержувачем утриманих та нарахованих на доходи працівників податків і внесків. Незважаючи на те, що зазначену проблему не можна назвати новою, дискусії між науковцями, практиками, представниками податко-

вих органів щодо обґрунтованості й ефективності чинного механізму оподаткування заробітної плати та напрямів його реформування не припиняється [66].

На нашу думку, шкалу оподаткування слід змінити на прогресивно-регресивну, що дасть можливість зменшити податкове навантаження для більш бідних верств населення.

Система оподаткування доходів населення як складова системи оподаткування країни постійно змінюється під впливом кумулятивної дії факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру, що зумовлює необхідність проведення адекватних змін і реформ. При цьому головною і найскладнішою проблемою, що виникає на шляху практичного запровадження реформаційних заходів у сфері оподаткування доходів населення, є їх теоретико-методологічне обґрунтування, покликане забезпечити оптимальні шляхи здійснення такого реформування.

Оскільки основним джерелом оподаткування доходів населення виступає заробітна плата, то існує значний резерв щодо збільшення податкового навантаження. Тому, першим кроком на шляху підвищення фіскальної ефективності податку з доходів фізичних осіб було перетворення його з податку із заробітної плати на податок з усіх джерел доходів населення, а також створення умов для виведення доходів із тіні. Частково зазначені підходи вже реалізовано в Законі України „Про податок з доходів фізичних осіб”, яким передбачено розширення бази оподаткування за рахунок:

- доходу, отриманого платником податку внаслідок прийняття ним у спадщину коштів, майна, майнових чи немайнових прав;
- доходів від операцій із продажу об'єктів нерухомого майна;
- доходів у вигляді дивідендів;
- доходів від операцій із продажу або обміну рухомого майна;
- доходів від надання майна в оренду або суборенду;
- доходу, отриманого платником податку від його працедавця як додаткове благо [4, с. 367].

Як свідчать дані, щодо податкового навантаження на доходи населення за

їх видами, найбільше навантаження припадає на доходи, одержані у вигляді заробітної плати.

На сьогодні вітчизняна методика пільгового оподаткування доходів фізичних осіб у певній мірі відповідає світовій практиці, в якій найпоширенішими методами пільгового оподаткування є зниження податкової ставки на певний період, звільнення від сплати податку, надання податкового кредиту, використання неоподаткованого мінімуму та пільгове оподаткування доходів при здійсненні окремих видів витрат. Проте в даному контексті в Україні потребує подальшого практичного впровадження система прямого оподаткування доходів фізичних осіб, яка б базувалася на диференційованому підході в оподаткуванні різних верств населення із урахуванням сімейного стану, кількості та віку дітей. З урахуванням цього до пріоритетних напрямів розвитку оподаткування доходів фізичних осіб можна віднести такі: зниження податкового тиску на населення за рахунок зниження ставок непрямих податків; введення неоподаткованого податком з доходів мінімуму рівного 50 % прожитковому мінімуму; запровадження механізму прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб з метою реалізації принципу соціальної справедливості; формування податкової культури. Це дало б поштовх до посилення соціальної складової системи оподаткування.

3.2. Адаптація зарубіжного досвіду прибуткового оподаткування громадян до вітчизняної практики

На початковому етапі свого функціонування податкова система України спричинила кризові явища у механізмі розподілу фінансових ресурсів мільйонів громадян на користь держави, а тому сформувала чіткий стереотип несправедливості, який трансформувався в досить розвинений інститут приховування доходів. У цій ситуації податкове законодавство довело свою недієздатність в пошуку оптимального відношення податкових ставок, податкових пільг, які б

враховували складну соціально-економічну ситуацію в країні на фоні кризових явищ у всіх сферах суспільного життя.

На відміну від вітчизняних реалій зовсім інший підхід до платників податків із доходів фізичних осіб в іноземних державах, де стан демократії та суспільні норми в значній мірі мають вплив на побудову та функціонування фіскальної політики, яка передовсім спрямована на вирішення соціальних питань та економічну мотивацію домогосподарств, а вже потім на забезпечення уряду фінансовими ресурсами [42].

Прибутковий податок в іноземних державах має подвійне значення та термінологію.

По-перше, він застосовується на означення податку з юридичних осіб і практично є податком на прибуток підприємств.

По-друге, цей термін застосовується на означення податку, який сплачують фізичні особи. Прибутковий податок існує в різних країнах світу і має, як правило, прогресивний характер, тобто нараховується за прогресивною шкалою. Його сплата здійснюється фізичною особою із сукупного доходу, одержаного нею протягом фінансового чи календарного року. База оподаткування складається з різних видів доходів фізичних осіб зокрема це: заробітна плата, пенсії, доходи від підприємницької діяльності, доходи від використання нерухомої власності, фінансових інструментів та депозитних вкладень [67].

Реформування прибуткового оподаткування доходів фізичних осіб розглядається в роботах зарубіжних дослідників у таких аспектах:

- прогресивним чи пропорційним має бути оподаткування доходів громадян;
- які ставки прогресії чи які ставки пропорційного оподаткування застосовувати;
- можливість застосування єдиної ставки оподаткування;
- який має бути неоподатковуваний мінімум;
- яка має бути база оподаткування, тобто що вважати доходом і що оподатковувати [35].

Іноземні системи прямого оподаткування доходів фізичних осіб мають уже досить апробовану часом практику становлення та розвитку на базі глибокого усвідомлення кожним платником податку свого конституційного обов'язку – сплати податків.

Значні соціальні видатки та постійна увага держави до платника податків поступово виховали свою податкову культуру, яка зовсім інша від вітчизняних реалій. Також по іншому розуміється і сутність категорії „податок”: в Німеччині – це підтримка, яку громадяни надають державі; у Великобританії – це обов'язок перед державою; у США податок розуміється як „такса”; у Франції – як обов'язкова плата. Для нашої держави, як не прикро, розуміння даної фінансової категорії зводиться лише до примусового платежу.

На відміну від України, де порядок, ставки, правила оподаткування податком із доходів фізичних осіб встановлюються виключно на загальнодержавному рівні, в іноземних державах органам місцевого самоврядування надано досить широке право в сфері податкової юрисдикції. У таких країнах Європи, як Болгарія, Кіпр, Естонія, Греція, Латвія, Норвегія, Румунія, особистий прибутковий податок належить до місцевих податків, а в Бельгії, Данії, Фінляндії, Швеції та Швейцарії органи місцевого самоврядування самостійно визначають ставки, за якими будуть оподатковуватися доходи громадян [65].

Досить цікавою є практика справляння податку в Китайській Народній Республіці. Держава надає право податковим агентам компенсувати витрати на забезпечення сплати податку в розмірі 2 % від суми утриманого податку. На відміну від вітчизняних реалій, в яких передові комп'ютерні технології в процесі подання податкової звітності тільки почали застосовуватися на практиці, в Австралії визначення податкового зобов'язання та суми податку, що підлягає поверненню, за допомогою інформаційних технологій є вже досить широко апробованим. Пересічний платник податку може скористатися через мережу Internet так званим tax calculator – податковим калькулятором, робота якого побудована за принципом алгоритму. Задаючи суму отриманого доходу та параметри, що є характерними для платника податку (пільги, знижки, витрати), програма само

стійно обраховує необхідні фіскальні показники.

Світовий Податковий кодекс закріплює такі основні вимоги, яких потрібно притримуватися при створенні ефективної податкової системи:

- запровадження єдиного загального кодексу на всі податки замість безлічі податкових законів;
- відмова від протекціоністських податків. Ця умова є обов'язковою для виконання в контексті інтеграції в світову економіку;
- відмова від податкових пільг і закріплення їх субсидіюванням;
- створення ефективно діючої й високо компетентної податкової служби.

В усьому світі в системі податкових відносин важливе місце посідає показник „граничний дохід” – мінімальний розмір отриманого доходу, з якого починається сплачуватися податок. У розвинутих країнах світу система прибуткового оподаткування будується таким чином, що показник „граничний дохід” залежить від кількості дітей, сімейного стану платника та способу оподаткування за єдиною чи роздільною системою [68].

В таких країнах, як Ірландія, Корея, Мексика, Туреччина, середньозважена величина граничного доходу (неоподаткованого мінімуму), з якого починається сплачуватись податок з доходів фізичних осіб становить 30 % від середньої заробітної плати у виробничому секторі. Якщо порівнювати з нашою державою, то ця цифра становить 17 грн., тобто приблизно лише 3 % від мінімальної заробітної плати, що є зовсім не відповідним. За ці мізерні кошти людина не може задовольнити навіть свої мінімальні потреби.

Іноземні системи оподаткування спрямовані на формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала в користуванні після оподаткування дохід, достатній для фінансування всіх необхідних витрат на задоволення своїх потреб.

Одна з найбільш розвинених систем індивідуального прибуткового податку із широкою системою податкових вирахувань діє в Нідерландах. У цій країні існує п'ять видів податкових відрахувань, що залежать від віку, кількості дітей, доходу батьків і відрізняються сумою, на яку дозволено зменшувати опо-

датковуваний дохід (в євро на одну дитину). Тому з метою нівелювання певних негативних наслідків, посилення соціальної складової системи та стимулювання демографічної ситуації в нашій країні, дієвим буде прив'язати розмір і право на надання податкової соціальної пільги до сімейного складу одружених платників із урахуванням кількості неповнолітніх дітей [7].

Як ми знаємо, більшість держав використовують прогресивну шкалу оподаткування, оскільки саме вона як інструмент перерозподілу великих доходів на користь бідних громадян слугує встановленню соціальної справедливості у суспільстві. Так, у США ставки оподаткування доходів фізичних осіб коливаються від 15 % до 35 %, у Німеччині – від 14 % до 47 % залежно від розміру доходу платника.

Економічно розвинені країни характеризуються не тільки високим рівнем доходів, а й високими ставками податків. При цьому в більшості країн застосовується так звана прогресивна шкала – що більший дохід, то вища ставка податку з доходів (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Ставки податку на доходи фізичних осіб в окремих країнах світу

Країна	Ставка ПДФО, %	Країна	Ставка ПДФО, %	Країна	Ставка ПДФО, %
Австрія	21-50	Канада	15-29	Словаччина	19
Бельгія	54	Китай	5-45	Словенія	16-41
Болгарія	10	Кіпр	20-30	США	15-35
Бразилія	7,5-27,5	Латвія	26	Туніс	15-35
Велика Британія	0-50	Литва	15	Туреччина	15-35
Греція	0-45	Люксембург	39	Угорщина	41
Данія	52	Мальта	15-35	Україна	15-17
Естонія	21	Нідерланди	0-52	Фінляндія	7-30,5
Ізраїль	10-45	Німеччина	14-47	Франція	5,5-46,6
Індія	10-30	Польща	18-40	Чехія	15
Індонезія	5-30	Португалія	0-42	Чорногорія	12
Ірландія	20-41	Росія	13	Швеція	56
Іспанія	43	Румунія	16	Японія	5-50
Італія	23-45	Сербія	10-20	ЄС	37,5

На відміну від України, де порядок, ставки, правила оподаткування податком з доходів фізичних осіб встановлюються виключно на загальнодержавно-

му рівні, в іноземних державах органам місцевого самоврядування надано досить широке право у сфері податкової юрисдикції.

Слід зазначити, що ставка податку на доходи фізичних осіб у країнах світу є значно вищою, ніж в Україні. Серед держав – членів ЄС найвищі прогресивні ставки податку мають Данія – 52 %, Швеція – 56 %, Нідерланди – 52 %, Австрія – 50 %, Німеччина – 47 %. Найнижчі ж розміри зафіксовано у Румунії – 16 %, Чехії – 15 %, Литві – 15 %, Болгарії – 10 % [49].

Основним показником, який впливає на встановлення податкових ставок, є співвідношення доходів між найбагатшими і найбіднішими прошарками суспільства. Такий підхід є не лише виправданим з позиції соціальної справедливості. Він є непоганим стимулом для ефективного функціонування економіки. Вилучаючи у найбільш забезпечених верств надлишки доходів через прогресивне оподаткування, держава все одно залишає їм достатньо коштів для споживання. Частина доходів, яка забирається у багатих, перерозподіляється на користь бідних верств і стимулює загальний попит на товари і послуги. Як правило, держава може раціональніше розпорядитись надлишком вилучених коштів, ніж приватні особи. Підприємці на інвестиційні проекти витрачають в середньому до 30 % своїх доходів, а решта йде на задоволення особистих потреб. Тому податок з доходів фізичних осіб у світі не розглядають, на відміну від наших урядовців, засобом стимулювання інвестицій. Там цю функцію виконують зовсім інші податкові механізми (податок на прибуток юридичних осіб, прискорена амортизація, податкові пільги для інвестиційної діяльності).

У більшості економічно розвинутих країн світу громадяни з невисокими зарплатами звільняються від сплати податку з доходів фізичних осіб. Натомість основний тягар наповнення бюджету лягає на заможні верстви населення, для яких встановлена прогресивна шкала оподаткування [41].

Для прикладу, в Австралії функціонує п'ять ставок податку. Люди, чий доходи за рік менші 6000 доларів, звільняються від оподаткування. Громадяни ж, доходи яких перевищують 180 тисяч доларів, 45 % свого доходу віддають у державний бюджет. В Канаді не оподатковуються доходи розміром до

10382 доларів. А ось ті, хто отримав понад 128 тисяч, зобов'язані сплатити 29 % свого заробітку в казну. Ставки федерального податку в США складаються з шести рівнів і також залежать від сімейного статусу особи. Найменшу частину свого доходу (15 %) віддають ті, хто отримує за рік до 8375 доларів. Якщо ж мова йде про громадян, котрі перебувають у шлюбі, то сума зростає вдвічі [49].

Також варто відзначити вагому роль податку з доходів фізичних осіб в структурі державних бюджетів країн світу. Він посідає перше місце в статті доходів таких країн, як Великобританія, Канада, США, Німеччина, Данія, Японія тощо.

У світі спостерігається тенденція до зростання частки цього виду оподаткування в загальній структурі доходів. При цьому, як правило, існує певний неоподаткований мінімум, а максимально можливі ставки податку не виходять за межі 50 %. Навіть в Китаї найбільшні верстви населення, а також мешканці сільської місцевості звільнені від сплати податку з доходів. Так, мінімальний неоподатковуваний мінімум в цій азійській країні становить 3000 юанів (456 доларів).

Політикою соціальних відрахувань, продовжуючи напрям реформ, було збільшено соціальні відрахування, з одночасним створенням широких податкових умов стосовно скорочення податкового клину (the tax wedge), зокрема для отримувачів низької заробітної плати. Водночас політика реформ розвитку заробітної плати проводиться в країнах ЄС з урахуванням відповідності розвитку продуктивності праці, оскільки збільшення заробітної плати без певного підвищення продуктивності праці загрожує стабільності ринку.

За підсумками реалізації комплексу заходів у межах Лісабонської стратегії країнами ЄС-15 останнім часом проводилися такі реформи. У Бельгії в 1997-1999 роках було здійснено стабілізаційну реформу (індексацію податкових розрядів). Протягом 2000-2006 років була проведена реформа податку з доходів фізичних осіб, яка передбачала: зменшення податкового навантаження на дохід з найманої праці, включаючи введення та поступове збільшення відшкодування податкового кредиту з метою зменшення сплат, здійснених робітником; нейт-

ральне оподаткування сімей та самотніх; більш сприятливе оподаткування дітей на утриманні; удосконалення податкової системи.

Паралельно здійснювалися реформи стосовно соціальних відрахувань (зменшення соціальних відрахувань для роботодавців, особливо для низькооплачуваних, зниження плоских ставок для відрахувань роботодавцям для працівників низької кваліфікації та віком більш ніж 45 років).

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновки: 1. Необхідно відмовитися від спроб суто фіскального підходу до наповнення бюджету. Основним критерієм має слугувати максимізація функції суспільного добробуту; 2. Потрібно виправити недоліки чинного законодавства щодо оподаткування доходів фізичних осіб, включаючи порушення існуючої ієрархії доходів; 3. Система оподаткування доходів громадян має бути прогресивною. Однак прогресія повинна бути розрахована таким чином, щоб урахувати реальний, наявний у цей час діапазон доходів громадян; 4. Реформування прибуткового оподаткування фізичних осіб має відбуватися в комплексі з реформуванням усього податкового навантаження на фонд оплати праці (Пенсійний фонд та фонди соціального страхування), щоб мати оптимальне податкове навантаження й повну легалізацію доходів громадян.

Отже, можна впевнено стверджувати, що оподаткування доходів населення в Україні потребує докорінної перебудови, яка має базуватися на використанні передового зарубіжного досвіду, а не зводитися до копіювання моделі оподаткування інших країн. Економіка кожної держави має свої особливості, які варто враховувати при побудові ефективної податкової системи. Звичайно, держави з високим рівнем розвитку економіки при оподаткуванні доходів громадян вирішують завдання, які не є ключовими для українського суспільства. Це пов'язано з тим, що рівень розвитку нашої економіки значно нижчий від розвинених країн, проте, спираючись на їхній досвід, можна вмонтувати певні світові здобутки в українську систему оподаткування.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження в кваліфікаційній роботі дали підстави зробити висновки теоретичного, методичного і практичного характеру, які зводяться до наступного:

Встановлено, що розвиток оподаткування доходів громадян характеризується постійними змінами, в результаті яких можливою стає реалізація захисту населення за різними світовими моделями, відмінними за масштабами охоплення, принципами функціонування, способами фінансування та формами вираження.

Проведені дослідження, свідчать про позитивний момент в діяльності ХХХ, на матеріалах якого виконувалась кваліфікаційна робота, що полягає в покращенні його фінансових результатів за період 2020 – 2021 рр. Так, величина чистого прибутку на підприємстві за цей період зросла більше ніж на третину з 16007 тис. грн до 22074 тис. грн. За наступні два роки, в зв'язку з військовим станом та негативними тенденціями розвитку фінансово-економічної системи держави в цілому, ситуація змінилась – з'явилися негативні тенденції, що відображає факт зниження рівня чистого прибутку на 4954 тис. грн – до рівня 17120 тис. грн. Аналіз майнового стану вказує на наявність стабільних тенденцій зростання обсягів майна ХХХ за досліджуваний період.

Аналіз нарахування і сплати податку на доходи фізичних осіб на досліджуваному підприємстві вказує на стабільні тенденції зміни сумарних розмірів доходів виплачених податковим агентом, в ролі якого виступає ХХХ, як своїм найманим працівникам, так і особам, які є власниками частки підприємства, володіючи майновими та земельними паями та самозайнятим особам, що виконують роботи та надають послуги підприємству. Причому така тенденція є, загалом, стабільно зростаючою, як по абсолютних, так і по відносних загальнорічних розмірах. В той же час, аналогічною є тенденція зміни розмірів нарахованого податку на доходи фізичних осіб за останні три роки.

Вивчення складу та структури оподатковуваних доходів дає підстави свідчити про загальне збільшення сукупного розміру доходів виплачених ХХХ на користь окремих фізичних осіб за 2020 – 2021 рр., яке було обумовлено, одночасно, зростанням абсолютного розміру всіх наявних видів доходу, окрім доходу у вигляді заробітної плати. В наступному 2022 р. на підприємстві, навпаки приріст мав лише розмір заробітної плати, тоді як розміри інших виплачених видів доходів, змінювались з протилежними напрямками.

Аналітична оцінка діючої практики оподаткування доходів найманих працівників виплачених ХХХ у вигляді заробітної плати, які домінують в складі доходів виплачених підприємством на користь фізичних осіб, свідчать, що за період 2020 – 2021 рр. під впливом спільної дії факторів, зокрема: чисельність працюючих, середньомісячний розмір заробітної плати та чисельність працівників підприємства, які скористалися податковими соціальними пільгами обумовлюється зменшення надходжень до бюджету у формі сплати податку на доходи фізичних осіб та відповідне суттєве зростання таких надходжень за наступні 2021 – 2022 рр.

На основі узагальнення позитивного зарубіжного досвіду доведено, що на особливість прибуткового оподаткування населення в кожній конкретній державі впливає ряд факторів, серед яких можна виділити консервативність, податкову культуру населення, економічну ситуацію тощо. Більшість держав використовують прогресивну шкалу оподаткування, оскільки саме вона як інструмент перерозподілу доходів слугує встановленню соціальної справедливості.

Набуло подальшого розвитку дослідження механізмів застосування діючих ставок податку, шляхом запровадження прогресивно-регресивної шкали податку на доходи фізичних осіб та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Обґрунтовано превентивні заходи по оптимізації окремих елементів управління та адміністрування податкових правовідносин в сфері особистого оподаткування шляхом впорядкування організаційного механізму справляння податку на доходи фізичних осіб.